

ja, hogy a telepek gazdasági helyzetének rendezetlensége, az ellátás elégtelensége veszélyezteti a nevelés eredményességét.

Az itt közölt dokumentumok ismételten alátámasztják, hogy mindkét intézményben komoly tanulás folyt, iskola működött, kezdetben az akkor érvényes komplex tantervek alapján, majd az új tantárgyi programok szerint. A kötetben közölt írásokból megismerjük a két nevelőintézmény fejlődését, a fejlődés ellentmondásait, s a makarenkói pedagógia olyan alapvető kérdéseit is, mint a nevelési cél problémája, a közösségi nevelés rendje, az önkormányzás fejlődése.

Köte Sándor

OKTATÁSPOLITIKA — A TERVEZÉS ÉS DÖNTÉS ANATÓMIÁJA

Szerkesztette: Kozma Tamás

Budapest, 1986. Oktatáskutató Intézet*

Az Oktatáskutató Intézet "Oktatáspolitikai — A tervezés és döntés anatómiája" című kötete olyan tanulmányokat ad közre, amelyek méltán tarthatnak számot mind a társadalomkutatásokat figyelemmel kísérő — és művelő —, mind az oktatásirányítás különböző szféráiban dolgozó szakemberek érdeklődésére.

A kötet az Oktatáskutató Intézet keretében 1981-ben indított, az oktatástervezéssel foglalkozó kutatásokról ad képet. A tanulmányok az oktatási rendszer formálódását meghatározó allokáció, ill. allokációs döntések kialakulásának mechanizmusait, és az ebben szerepet játszó különböző (vertikális és horizontális helyzetű) aktorok "viselkedését", stratégiáit elemzik, egy láthatóan alapos "terepmunkára" — az oktatástervezés különböző szintjein végzett esettanulmányokra, dokumentumelemzésekre, interjúkra — támaszkodva.

Ahhoz, hogy e tanulmányokat a társadalomkutatás és az oktatással foglalkozó kutatások palettáján elhelyezhessük, némi gondolati kitekintést célszerű tennünk.

Az oktatás — mint társadalmi tevékenység — a társadalmi-gazdasági rendszerbe integrálódik, így a társadalmi-gazdasági rendszer alapvonásai és az ebből származó "erőtér" alapvetően meghatározza az oktatás, oktatási rend-

*A kötetéről két, különböző hangsúlyokat kitevő ismertetést közlünk, hogy segítsük az elmélyültebb tájékozódást. (Szerk.)

szer és ezek integrálódásának sajátosságait. A szocialista társadalom és gazdaság legfontosabb alapvonása a redisztributív integráció, azaz, hogy a gazdaságot és társadalmat egy irányító központ integrálja. A központ célkitűzései, elvonási-elosztási szabályai és döntései alapján vonja integrációba az újratermelési folyamatokat — így a munkaerő-újratermelési folyamatot is —, meghatározva ezek arányait, létrehozva e folyamatok szervezeteit és ezek alá-, fölé- és mellérendeltségi viszonyait. Az integrált társadalom az ily módon kialakult és egymással kapcsolatban álló aktorainak a működési, fejlesztési feltételeit a központ osztja el, kibocsátásaikat a központ vonja el és osztja el újra — biztosítva eközben az integráció újratermelésének arányait és belső konzisztenciáját. A szocialista társadalom fejlődésével oldódik az irányító központ "redisztribúciós monopóliuma". Ezalatt — leegyszerűsítve — azt értem, hogy részint a redisztribúció célrendszerének kialakítása és "lebontása" az integrált aktorok bővülő körének konszenzusában kerül kialakításra, részint pedig az elvonási/elosztási mechanizmusok a "naturális tervlebontástól" és "direkt" irányítástól a "monetáris redisztribúció" és az indirekt, piaci(bb) szabályozás felé tolódnak el. Az oktatás- és az infrastruktúra jó részének a területén a fenti változások csak részben mennek végbe: jóllehet a célrendszer kialakításába vont aktorok köre itt is kibővül, de a naturális redisztribúció és a vele természetesen együttjáró krónikus hiány lényegében érintetlen marad.

A redisztribúciót megalapozó oktatástervezés keretében ugyanis az oktatási (szakképzési) rendszer kibocsátását tervezzük, tehát a célrendszer kialakítására irányuló konszenzusteremtés a kibocsátás struktúrájának kialakítására figyel: a (felnövekvő) munkaerőnek mint alapvető termelési tényezőnek és a munkaerő felkészítésére fordítható eszközöknek mint társadalmi erőforrásoknak az elosztását szolgálja. Ebből adódnak az oktatástervezésnek és a nyomában alakuló oktatási rendszernek olyan jellemzői, mint az oktatástervezés célrendszerének kialakításába bevont aktorok köre (központi, területi, helyi irányító szervek és gazdasági egységek), ezek erőviszonyai és taktikai az oktatást formáló döntési folyamatokban, továbbá az oktatás bemeneti oldalán jelentkező hatásoknak (az oktatást mint szolgáltatást, lényegében ingyen igénybe vevő egyének törekvéseinek és igényeinek) a háttérbe szorulása, a célrendszer érvényesülését "zavaró" hatása. Ezek vezetnek a naturális összehangolás olyan — a közgazdasági irodalomból — közismert jellemzőihez, mint amilyen a "tűzoltás", az egyenlő feszültségek szerinti vagy az egyenlő arányok szerinti elosztás elvei; a személyes kapcsolatok és az aktorok eltérő érdekérvényesítési hatásossága (a nem szervezett csoportok mégoly égető

szükségleteinek a háttérbe szorulása) az elosztás során, a mai szükségletek előnyben részesítése a jövővel szemben és a termelési rendeltetés dominanciája. És végül ebből adódik, hogy az oktatási rendszernek mind a bemenetén, mind a kimenetén — de magán a rendszeren belül is — újratermelőnek a hiányjelenségek, hiszen egy (ugyan konszenzusban kialakult, de) merev célrendszer által formált kínálattal szemben egy, a célrendszer kialakításából kizárt vagy a konszenzus során kompromisszumokra kényszerült — ám végül is a célrendszertől többé-kevésbé független — kereslet áll.

Visszatérve az Oktatókutató Intézet tanulmányaira, e tanulmányok az oktatástervezés különböző szintjein zajló, az oktatás kibocsátásával, az erre fordítható erőforrások elosztásával kapcsolatos különböző konszenzusteremtő folyamatokat és ezek kapcsolódását, valamint az ebben részt vevő aktorok taktikáit, lehetőségeit és erőviszonyait elemzik. Ezek a központi, megyei, helyi oktatástervezést és -irányítást, továbbá a vállalati érdekvérvényesítést boncolgató tanulmányok igen mélyreható elemzését adják e konszenzusteremtő folyamatoknak, és ez tekinthető a kötet — s a kutatások — alapvető és figyelemre méltó eredményének. Ugyánakkor hiányérzetet ébreszt, hogy a tanulmányok többsége megáll a konszenzusteremtő mechanizmusok leírásánál és elemzésénél. Így jórészt rejtve maradnak azok a következmények, amelyek végül is az elemzések igazán fontos céljával szolgálhatnának — tehát a fenti folyamatok azon hatásai, amelyek az oktatásnak az ember társadalomba történő beillesztésében játszott szerepét deformálják, leszűkítve a munkaerőnek egy hiánygazdaságban történő elosztására. Végül is éppen az oktatási rendszer működésének és eredményeinek megítélése marad háttérben. E tanulmányok sokkal inkább a társadalomirányítás elemzésére koncentrálnak és elsősorban a társadalmi szervezetkutatás és a politológia felé keresnek érintkezési pontokat. Így e kutatásoknak végül is csak egy lehetséges színtere az oktatás és az oktatásirányítás, de éppúgy lehetne az infrastruktúra más területe is (például az egészségügy).

Ez persze semmit sem von le a kutatások értékéből. Azért sem, mert az "Előszó" felkészíti az olvasót arra, hogy a kutatások "nem az iskolára, hanem egy azon kívüli szférára, az oktatástervezésre irányulnak", és azt is felveti a kötet — ha csak az óvatos kérdés szintjén is —, hogy a tanulmányok az egész társadalmi-gazdasági tervezési rendszer továbbfejlesztéséhez adhatnak tanulságokat. Azonban az olvasó — legalábbis jelen írás szerzője — mégis némi hiányérzettel teszi le a kötetet. Mert jóllehet az kiderül a tanulmányokból, hogy egy társadalmi irányítási (al)rendszer — az oktatástervezés és -irányítás példáján — hogyan működik, de nem derül ki igazán sem az, hogy

ebből milyen (egyéni és társadalmi) veszteségek, károk származnak, sem az, hogy mi az alapvető oka e mechanizmusok fennmaradásának. Így az sem derülhet ki, hogy mi lehet egy továbblépés mozgatórugója, és hogy a kötet által inkább csak kontúrjaival érzékeltetett — mint kifejtett — továbblépés csak-ugyan megoldás lehet-e.

E hiányérzés tehát abból származik, hogy a tanulmányok nem törekszenek arra, hogy a társadalmi-gazdasági integráció egészébe illesszék a vizsgált szegmentumot, és e szegmentumról általánosítható megállapításait.

Összességében — hangsúlyozva a tanulmányok figyelmet érdemlő és fontos eredményeit — annak a törekvésnek a helyességét kell kiemelni, amelyet az "Előszó" is megfogalmaz: "... tennivalónk, hogy interdiszciplináris kutatásainkat fokozatosan integráljuk a hazai társadalomkutatások fő áramába". És annak vélelmezése, hogy ennek az integrációnak a lehetősége leginkább a hazai közgazdasági kutatások irányában kínálkozik, minden bizonnyal jelen írás szerzőjének elkötelezettsége (elfogultsága) miatt kézenfekvő.

Polónyi István

* * *

Az elmúlt években különösen intenzív kutatómunka folyt az oktatás és a gazdaság kapcsolatának, egymásra hatásának feltárása érdekében. A kutatók többségét — így a kötet szerkesztőjét és íróit is — az a szándék vezérelte, hogy a valóság által felvetett kérdésekre társadalmi-gazdasági folyamatok komplex rendszerében keressék a választ. Különösen örvendetes e megközelítés egy olyan időszakban, amikor súlyosbodó gazdasági-társadalmi problémáink rákényszerítenek bennünket arra, hogy a társadalom komplex totalitása ne csak elméleti "gesztusként" — időnként frázisként — jelenjen meg, hanem az erre vonatkozó intézkedések is ennek szellemében szülessenek.

Az Oktatáskutató Intézetben folytatott kutatások ugyanakkor szerves folytatásai annak a tudományfejlődési folyamatnak, amelyet a szerkesztő így összegezz: "... az oktatásügyre és az iskolára vonatkozó kutatások rendkívüli mértékben tudományközivé váltak. ... ennek a tudományfejlődési folyamatnak is eredménye, hogy a neveléstudomány integráló ereje csökkenni látszik, viszont új problémák világosodnak meg." A tanulmánykötetben közzétett írások, a különböző típusú döntések folyamatának regisztrálása, az empirikus vizsgálatok kiválasztása és tapasztalataink elméleti igényű elemzése összességében